

IV.
ИЗВѢСТІЯ

НА

Варненското Археологическо Д-ство
1910.

МАТЕРІЯЛИ

за изучване историята на гр. Варна и окрѣга.

(Съ три таблици и 5 обр. въ текста).

ВАРНА

Издание на Варненското Археологическо Дружество

1911.

I.

Възраждането на българщината въ Варна.

(1860—1865 г.).

Съ една таблица.

Встѣпителни думи.

Българскиятъ елементъ въ Варна е новъ. Прѣди 70 години името българинъ никой не е смѣялъ да произнесе. Слѣдъ Кримската война, благодарение на тогавашния руски вице-консулъ А. В. Рачински и на нѣколица родолюбиви, влиятелни, примѣрни, честни и смѣли патроти движението въ полза на българщината съ започва и за скоро врѣме се увѣнчава съ сполучливъ край. Спомени за нѣкои отъ тѣхъ печатане въ настоящата книжка по случай петдесетгодишнината отъ основането на първото българско училище въ гр. Варна и първото богослужение на славянски языкъ въ гръцката черква „Св. Георги“.

Първиятъ, най-главенъ радетель за откриването на български училища и черкови въ варненския окръгъ е билъ: Атанасъ Георгиевъ отъ с. Николаевка; той, заедно съ х. Иванъ Вълковъ отъ Добричъ сж били избрани народни прѣдставители отъ варненския окръгъ въ народния съборъ въ Цариградъ, дѣто съ едно упорито настояване българитъ извоюваха припознаването на българската черква за отдѣлна и независима отъ гръцката патриаршия. Тукъ А. Георгиевъ издѣйствувалъ беретъ (султанско позволение) за построяването на първото българско училище въ гр. Варна, както и за черковитъ въ селата Гелинджикъ, Ботево и Гявуръ Сюютчукъ.

Отъ варненското училище заблещукаха първитъ лжчи на умственъ български животъ и спомогнаха на много бъл-

гари да си отворятъ очитъ, да се отърсятъ отъ гагауцината и да съзнаятъ своята народностъ.

Слава и честъ на тия българи-първеници, които посветиха цялия си животъ да работятъ за свѣстяването на българщината въ източния крайморски край!

Девизътъ на варненскитъ труженици виждаме издълбанъ върху печата на първата българска училищна община въ Варна. Той се състои отъ слѣднитъ три думи:

„Съгласие, дързостъ и успѣхъ.“

Дълбока мисль се крие въ тия думи. Тя не може да се отгатне и изясни напълно иначе, освѣнъ че съгласието е душата на народополезно дѣло, дързостта е необходима за борба съ фанатизма и грубостта и успѣхътъ — сполучливия край за изходъ отъ неизвѣстността. Такова е било вървото на варненскитъ родолюбци прѣзъ 1860 година.

Да завършимъ встъпителнитъ си думи съ стиховетъ, написани въ една счетоводна книга отъ врѣмето на варненското възраждане:

Боже, на помощъ намъ бжди,

Съгласие и любовъ упаци:

Да напръднемъ вси въ наука,

Да имаме въ всичко сполука!

Варна, 1 септемврий 1910 г.

А. В. Рачински.

Съобщава Иеромонахъ Иннокентий (Софийски ¹⁾).

Въ Варна, като приморски търговски градъ, населенъ съ различни народности и чужди поданици, още прѣди освобождението ни, сж били основани консулства — прѣдставиства на европейскитъ държави, — които да покровителствуватъ и защищаватъ интереситъ на своитъ поданици прѣдъ респективното правителство. Изъ между прѣдставителитъ на тия държави, се явява свѣтлия ликъ на първия руски вице-

¹⁾ Родомъ отъ Варна, сега ректоръ на свещеническото училище въ Бачковския манастиръ.

консулъ Александъ В. Рачински¹⁾, който е положилъ най-голѣми старания да защитава интереситѣ на онеправданитѣ въ онова врѣме негови еднокръвни братя — българитѣ, отъ прѣслѣдваніята на турцитѣ и силнитѣ на деня, гърцитѣ. Нуждата отъ такова покровителство на току що възраждающиятъ се български елементъ е била повече отъ необходима. Двата главни фактора, *църквата* и *училището*, които трѣбвало да служатъ като пѣтеводна звѣзда на българитѣ за тѣхното просвѣщение и културно развитие, у тѣхъ липсвали. Силнитѣ на деня, гърцитѣ, които сж държали властѣта въ своитѣ рѣцѣ, не сж давали възможностъ на българитѣ да иматъ на лице тия два мощни фактора. Обаче тѣ, при всичката си сила и влияние, трѣбваше да отстѣпятъ отъ силната си позиция благодарение дипломатическата похватливостъ на Рачински, който, като славянинъ, не е могълъ да търпи обучаването българитѣ въ грѣцки училища и да се извършва богослужението на единъ чуждъ и непонятенъ за него езикъ. Затова, Рачински, за да удовлетвори българитѣ и спомогне за тѣхното просвѣтително и културно развитие, вземалъ грижата за построяванието на руска църква и при нея училище за българитѣ. Но за да се осжществи тоя проектъ изведнажъ, не е било възможно. Всичко това било свързано съ голѣми трудности и се изисквало умѣлость и тактика въ дѣйствиата. Ето защо Рачински най-напрѣдъ се постаралъ да се въведе богослужението на славянски езикъ въ една отъ грѣцкитѣ църкви, *лично за него*, до като се прѣдставѣше удобенъ случай за привеждане въ изпълнение проекта — *построяването самостоятелна църква и при нея училище*.

¹⁾ Прѣди да дойде въ Варна той е билъ въ Солунъ, дѣто билъ пратенъ съ прѣпорѣчителни писма отъ славянското благотворително дружество. Отъ Солунъ той пратилъ много младежи като стипендианти на дружеството (напр. Р. Жинзифовъ, който се намиралъ въ Москва отъ 1858 г., К. Миладиновъ и др.).

Въ „Цариградския вѣстникъ“ (№ 469 отъ 19 декем. 1859 г.) четемъ за него слѣдното: „А. В. Рачински, познатъ за ученитѣ свои издирвания на древни български рѣкописи въ мѣнастиритѣ изъ България, стигна прѣзъ тѣзи дни отъ Русия; той отхожда за Варна, дѣто е опрѣдѣленъ за руски консулъ“.

Въ Енциклопедическия Словарь (51, стр. 390) четемъ за него слѣдното: „Рачинскій А. В. († 1876 г.), писателъ. Най-болѣе крупный его статьи, составленные по архивнымъ матеріаламъ: „*Типографская дѣятельность Вильны въ періодъ 1854—1865 г.*“ (слѣдватъ още петъ статии).“

Прѣговоритѣ по въпроса за въвеждането на славянското богослужение въ една отъ грѣцкитѣ църкви, Рачински е во-
дилъ съ тогавашния грѣцки митрополитѣ Порфирия, съ ко-
гото се намиралъ въ доста добри отношения. Но безъ да се
гледа на тия тѣхни отношения до окончателното уреждане
на въпроса, трѣбвало да се минатъ цѣли двѣ години, до като
най-послѣ Рачински е можалъ да издѣйствува отъ митропо-
лита Порфирия да се извършва богослужението *лично за него*,
веднѣжъ въ седмицата, въ сѣбота, на славянски езикъ. Пър-
вото такова било извършено на 12 мартъ 1860 г. въ църква-
та „св. Георги“. Какво впечатление е произвело това първо
богослужение, извършено на *славянски езикъ*, Рачински е
писалъ: „*Стечението на народа, както на българитѣ, тѣй*
и на гърцитѣ, било голѣмо, тѣй щото молящитѣ стоели
даже въ двора. Това събитие е произвело добро впечатление
на всичкии присѣтствующи, даже хубавото славянско бо-
гослужение се харесало и на грѣцкитѣ чорбаджии“.

Отъ това съобщение на Рачински, смѣло може да се
твърди, че прѣзъ половината на миналото столѣтие, българ-
скиятъ елементъ въ гр. Варна е билъ доста силенъ, макаръ
неговото право като самостоятеленъ народъ се е оспорвало
и се не признавалъ за такъвъ отъ турското правителство,
вслѣдствие на което не му се давала възможность да се раз-
вива въ просвѣтително и културно отношение.

Въ своитѣ постоянни грижи и старания за успѣха на
славянското богослужение, Рачински е срѣщналъ голѣмо про-
тиводѣйствие отъ страна на гърцитѣ. Най-вече това се изра-
зило въ окончателното прѣкъсване отношенията между бъл-
гари и гърци, поводъ на което е дало печалниятъ Великден-
ски инцидентъ прѣзъ 1860 година. Като официаленъ прѣд-
ставителъ на Руското правителство, той не можалъ да заста-
не открито къмъ страната на българитѣ, при всичко че силно
имъ симпатизиралъ. По поводъ на това положение на рабо-
титѣ Рачински въ едно отъ своитѣ донесения до Министра
на Външнитѣ Работи е писалъ: „*Селенитѣ, свещеницитѣ и*
кметоветѣ откровено ми се радваха, като руска власть,
отъ която тѣ сѣ очаквали защита противъ ежедневиитѣ
насилия въ своитѣ духовни и граждански дѣла, въ тѣхнитѣ
граждански и духовни нужди. Но на Императорското Пра-
вителство е извѣстенъ оня отрицателенъ, при новитѣ об-

стоятелства, невъзможно примирителния характер на дѣятелностъ, който ми бѣше прѣдписалъ съ наставление, ония осѣждни парични сръдства, които се даватъ на вице-консулството. Когато кметоветъ на градоветъ и селата, на поканата на българската община въ Цариградъ, рѣшили се да подпишатъ, че се отричатъ отъ административното подчинение на Цариградския Патриархъ, добросъвестнитъ свещеници отъ Добричъ, Нови-Пазаръ, Котелъ и селата Хадърча (Николаевка) и Гюндогду, поставяха ме въ затруднително положение, като се обръщаха за съветъ къмъ мене“.

Благодарение на създаделитъ се обтегнати отношения между българи и гърци, Митрополитъ Порфирий отказалъ за-напрѣдъ отстъпването на църквата „св. Георги“ да се извършва въ нея богослужението на славянски езикъ. Рачински, като се увѣрилъ въ категорическия отказъ на М. Порфирия, рѣшилъ да построи нова църква за осъществяване на цѣльта.

Прѣзъ сжщата 1860 год. Рачински нарочно заминалъ за Петроградъ, щото лично да докладва за положението на работитъ и ходатайствува прѣдъ Императора за необходимата нужда отъ построяването на една руска църква въ Варна. Императорътъ приелъ Рачински благосклонно и го изслушалъ. На 26 ноември послѣдвала слѣдующата Височайша заповѣдъ на името на главния Прокуроръ на св. Синодъ: *„Моля Ви да влѣзнете въ споразумѣние съ нашия вицеконсулъ въ Варна Рачински, за да се построи тамъ наша руска църква и при нея училище за българитъ, а Вашитъ съображения по сношенията Ви съ Княза Горчакова да ми прѣдставите на усмотрѣние“* (Дѣло Канц. Гл. Прок. № 367, II отд., 2 стр. 1860 г., л. 1). Главниятъ Прокуроръ, слѣдъ получаванieto на тая императорска заповѣдъ поканилъ при себе си Рачински, за да обмислятъ по дѣлото, да намѣрятъ сръдства и приведатъ проекта въ изпълнение. Прѣди обаче да пристъпи къмъ изпълнението му, Прокурорътъ намѣрилъ за необходимо да се обърне къмъ знаменития московски митрополитъ Филарета и да иска мнѣнието му. За тая цѣль той му изпратилъ Височайшата заповѣдъ съ молба да му отговори на въпроса: умѣстно ли е да се почне постройката на руска църква въ гр. Варна, макаръ и при консулството, който градъ спада въ прѣдѣлитъ на Цариградския Патриархъ, безъ да искатъ не-

говото разрѣшение и какви прѣдпазвания споредъ църковнитѣ канони трѣбва да се има при сношението съ българското духовенство и народъ, който въ 38 мѣстности се отказалъ отъ вѣдомството на Цариградския Патриархъ. Въ отговоръ на това запитване М. Филаретъ писалъ, че безъ разрѣшението на Цариградския Патриархъ не може да се строи въ Варна руска църква, нито пъкъ да се заема такава отъ мѣстното гръцко духовенство и се назначи въ нея български свещеникъ, особено при сегашното църковно вълнение.

Това мнѣние на М. Филарета Прокурорътъ прѣпратилъ въ Министерството на Външнитѣ Работи, което пъкъ отъ своя страна го прѣпратило на Цариградския Руски Посланикъ да се изкаже по него.

Рачински, като узналъ, по частенъ начинъ, отъ помощника на Прокурора, Князя Урусова, за положението на работитѣ, подалъ чрѣзъ Варненския гръцки Митрополитъ прошение до Вселенския Патриархъ. Резултата отъ това прошение билъ благоприятенъ. На 11 мартъ 1861 год. се получило разрѣшение да се построи въ дома на руското вицеконсулство руски параклисъ. Когато той е билъ вече готовъ и въ него почнало да се извършва богослужението на славянски езикъ¹⁾, Рачински писалъ въ Св. Синодъ, че всичкитѣ прѣпятствия, каквито можеха да се случатъ, споредъ прѣдположението на М. Филарета, сж отстранени.

Рачински напусналъ занимаемата длъжностъ и заминалъ за Одеса. Тукъ той се срѣщналъ съ Княгиня Воронцова, чийто мъжъ е ръководилъ обсадата на Варна въ врѣме на Руско-Турската война прѣзъ 1828 година. За споменъ на покойния си мъжъ, тя подарила 5,000 рубли за разширение на подходния параклисъ. Рачински, като получилъ въпросната сума, прѣпратилъ я на помощника на Прокурора Князя Урусова и му писалъ: *„Княже, азъ ще бъда особено щастливъ, ако намисленото разширение на Варненската църква се състои, а че не на мене ще се падне това щастие, за това азъ имамъ утѣшителния примѣръ на Царя Псалмопѣвеца, който заради грѣха не му било сждено да приведе въ изпълнение благочестивото намѣрение: моля само Бога, щото моя Соломонъ да се заеме за дълото въ духа на любовта и сми-*

¹⁾ Параклисътъ билъ осветенъ на 12 априлъ.

рението, за да видя Варненската църква като истинска сила, а не политическо оржие“ (Дѣло Канц. Глав. Прок. № 342, II отд. 1862 л. 3).

Отъ изложеното до тукъ ясно се очертава каква трѣскава и самоотвержена дѣятелностъ е проявявалъ А. В. Рачински, въ битността си руски вицеконсулъ, за закрѣпяването на българщината въ Варна прѣзъ периода на възраждането ѝ¹⁾.

Атанасъ Георгиевъ.

Той е билъ много добъръ приятелъ на вицеконсула Рачински; съ него е пропжтувалъ цѣла източна България за да събиратъ свѣдения за българското население. За да избѣгнатъ подозрѣнията на турскитѣ власти, тѣ сж пжтували като търговци, които купуватъ вълна. Атанасъ е ималъ постоянни сношения съ варненскитѣ дѣйци: Братия Георгиевичъ, свещ. К. Джновски, Господинъ и Стоянчо х. Ивановъ, Ангелъ Георгиевъ и др.; той е присѣдствувалъ на събранията имъ, когато се разгледвали и рѣшавали разни въпроси по въздигането на българщината.

Атанасъ²⁾ се е родилъ въ с. Гулица около 1805 г. Баща му Георги³⁾ билъ единъ отъ по-първитѣ селени въ с. Гулица и ималъ силно желание къмъ учението. Въ близкото село Еркечъ, енорийски свещеникъ Михаилъ ималъ нѣколко селски момчета, които учалъ въ кжщата си; при него завелъ дѣдо Георги сина си Атанаса да го учи. Отецъ Михаилъ билъ единствениятъ български свещеникъ въ тия балкански села; при всичко, че той ималъ работа по енорията си, пакъ успѣвалъ да учи нѣколко дѣца. Атанасъ ходилъ наредъ двѣ зими да се учи при отца Михаила и се научилъ да прочита и пише.

¹⁾ Въ красивата приморска градина въ Варна е проектирано да се издигнатъ редъ паметници на народнитѣ ни труженици. Струва ни се, че нравственъ дългъ на признателностъ се налага на варненци, што да увѣковчатъ паметта на тоя ратникъ за българизма, като наредъ съ проектиранитѣ паметници се издигне такъвъ и на А. В. Рачински, който да краси Варна, тая българска Одеса, както оня на Ришельо въ руската, и да напомня на бъдещитѣ поколения, че варненци сжпо цѣнятъ свѣтитѣ личности на подобни свои благодѣтели.

²⁾ Гл. биографията му отъ Свещ. Икономъ Ив. К. Радовъ въ „Паметникъ.“ Урежда Ил. Р. Блъсковъ, Шуменъ 1895, стр. 549

³⁾ Прадѣдитъ на Георги произхождатъ отъ Призренско, отъ гдѣто се прѣселили въ с. Гулица.

Това не задоволило дѣда Георги; той пожелалъ да изучи сина си и на грѣцки; затоа е отишелъ въ гр. Месемврия та намѣрилъ мѣсто, гдѣто да седи синъ му и да ходи въ грѣцкото училище. Тукъ въ разстояние на двѣ години Атанасъ се научилъ да чете и пише на грѣцки. Не стигало само това, а трѣбало и турски да се научи Атанасъ; за тази цѣль той ходилъ при единъ ходжа.

Настанали размирни години и Атанасъ трѣбало да се прибере въ село при родителитѣ си. Прѣзъ 1820—21 г., въ врѣме на грѣцката „завѣра“, отецъ Михаилъ, заедно съ нѣколко още селски първенци, били вързани и закарани въ гр. Месемврия при пашата и затворени; тая сжщата участъ била постигнала и дяда Георги. До като отишелъ дѣдо Георги въ затвора, присждата за отца Михаила и други грѣцки свещеници и миряни била рѣшена. Отецъ Михаилъ билъ откаранъ и заедно съ други хвърленъ въ морето.

За добра честъ, дѣдо Георги се отървалъ заедно съ други; той отдавалъ това на божие то провидение.

Затворницитѣ били закарани до с. Копаранъ (Анхиалско), гдѣто билъ разположенъ пашата на лагеръ. Когато били изклани вече много затворници настанало едно много бурно врѣме съ силенъ дъждъ-градъ и много свѣтковица и гърмежи. Бурята дигнала палатката на пашата, който силно уплашенъ, извикалъ: „*Харизвамъ душитъ на останалитѣ християни*“ (баашладжмъ каланъ християнларжнъ джанларжнж). И така, отпуснали останалитѣ затворници, между които е билъ и дядо Георги.

Въ руско-турската война прѣзъ 1828—29 год. Атанасъ билъ прѣводчикъ на руситѣ, съ които е ходилъ до Одринъ. Баща му се заселилъ тогава въ с. Николаевка (Хадърча). Слѣдъ заминаването на руситѣ и Атанасъ се прибралъ въ селото; като грамотенъ, той скоро добилъ уважение отъ своитѣ съселени българи и турци.

Той често е ходилъ въ Варна, дѣто се запозналъ и съ турскитѣ и съ грѣцкитѣ първенци и агаларци и съ малкото българи-търговци. Селото Николаевка отстои около 4 часа отъ гр. Варна, и 2 часа отъ с. Везиръ-Козлуджа, което било тогава кааза (околия) съ мюдюринъ; Николаевчани тамъ отивали за разни разправи. И тукъ съ честото си отиване

Атанасъ се запозналъ съ агаларитѣ, които при всѣко отиване, безъ да му правили нѣкакво прѣпятствие, извършвали скоро работата за която е отивалъ. Това повдигало честъта на Атанаса, когото въ скоро врѣме избрали за селски мухтаринъ (кметъ) — чорбаджия. Като добилъ Атанасъ първенство, той вече помислилъ да отвори училище въ селото си и за тази цѣль той, освѣнъ дѣто говорилъ тукъ-тамъ частно на сѣселенитѣ си, повикалъ цѣло село на общо събрание и ги уговорвалъ да си направятъ едно здание за черква и училище. На селенитѣ се виждало това нѣщо, като че не ще може да се осъществи и стояли хладнокрѣвно, обаче Атанасъ намѣрилъ срѣдство да ги убѣди. Той захваналъ да търси учителъ за селото и желанието му било изпълнено. Нѣкои си момъкъ Костантинъ А. Джновски, родомъ отъ с. Читакъ (Ахж-Челебийско въ Родопитѣ) билъ дошелъ въ Варна да търси мѣсто да стане учителъ; като се срѣщналъ съ него Атанасъ въ гр. Варна, влѣзалъ въ пазарлъкъ и на свой счетъ го условилъ и завелъ въ селото. Сега трѣбвало помѣщение, та и на това намѣрилъ Атанасъ леснината; накаралъ да разтрѣбятъ и да замажатъ *заницата* (стая, гдѣто си турятъ кѣщи дреболии за ядене) и тамъ младия учителъ събралъ 10—15 дѣца, та ги училъ.

Селенитѣ съ любопитство отивали да гледатъ и слушатъ какъ се учатъ дѣцата да четатъ и пишатъ и захванало да имъ се харесва, когато зели дѣцата да сричатъ и позаписватъ и още да пѣятъ църковни пѣсни. Атанасъ вече разбралъ че селенитѣ сж готови да го послушатъ, та ги повикалъ на събрание, въ което едногласно рѣшили да си построятъ училище и параклисъ.

Било въ 1847 г., когато условилъ Атанасъ даскалъ Константи́на, за 500 гроша и да го храни ¹⁾. Училището захванали да строятъ на слѣдующата година.

Като се чуло, обаче, че се строи въ с. Николаевка едно здание, което щѣло да бжде и за черква и за училище, дош-

¹⁾ Втория учителъ билъ П. Атанасовъ и подиръ него Курти Добревъ, който по занаятъ е билъ шивачъ (абаджи); въ училището той шиялъ и прѣподавалъ. Ученицитѣ сѣдяли на земята върху възглавнички, които си донасяли отъ кѣщи. Чинове нѣмало. Заплатата на шивачъ-учителя била хилядо гроша (т. е. 200 л.); той изпълнявалъ още друга длѣжностъ, а именно водене селски смѣтки.

ла заповѣдь отъ Варна да не работятъ майсторитѣ. Атанасъ чорбаджи въ тоя случай трѣбвало да отиде въ града да се срѣшне съ голѣмцитѣ, да имъ разправи работата и да се искара зданието. Говорѣло се, че въ тая работа имало грѣцка интрига. Атанасъ успѣлъ да убѣди правителството, да проводи една комисия, която да отиде на мѣстото за да направи огледъ на постройката. Така е станало: отишла комисията, видѣла какво се строи, и кръстили зданието *паназѣ-еви* (попска кжца), защото имало единъ *коминѣ*. Комисията си заминала, зданието се почнало пакъ и се искарало, половината черква, половината училище. Това здание стои днесъ и е цѣлото черква. Когато свършили зданието, дѣдо Атанасъ вече захваналъ да работи и прѣдъ владиката Порфирий и прѣдъ пашата за да се издѣйствува царски ферманъ за черковата, та да се освети.

И това желание на Атанаса се изпълнило. Ферманътъ се издалъ и на 26 октомври 1851 год. билъ повиканъ грѣцкия владика отъ Варна; той освѣтилъ черквата въ името на *Свети Атанаси Александрийски*, при стечението на много народъ отъ околнитѣ села. На дѣда Атанаса дошло на умъ да си търсятъ вече и свещеникъ-българинъ, защото досегашниятъ имъ билъ грѣкъ и за такъвъ повикали свещеника Иванъ Громовъ (родомъ отъ Беброво).

Селото Николаевка се уредило вече и трѣбало да успѣва и да става примѣръ на околнитѣ села; обаче на всичко това побъркала Кримската война.

Слѣдъ войната¹⁾ Атанасъ искалъ да стане учителя Константинъ свещеникъ, понеже той му билъ станалъ вече и зетъ;

¹⁾ Въ селото била уредена военна болница за ранени и болни арапи-войници, които били докарвани отъ къмъ Силистра. Болницата се помѣщавала въ четири селски кжщи. Селото хранило болнитѣ, та е било освободено отъ носене военни припаси и др. За охраната на болницата имало 150 души войници-арапи, на които прѣдводителътъ билъ Халиль-ага,

Прѣзъ 1850 г. въ селото квартирували 50—60 поляци отъ полската дивизия, на която началството било въ гр. Варна. Поляцитѣ служили на турцитѣ. Извѣстно е, че тѣзи поляци дигнали до с. Пашакѡй паметникътъ на кралъ Владиславъ (гл. „Сражението при Варна въ 1444 г.“, Варна. 1907 г.).

Извѣстно е че водителътъ на поляцитѣ билъ Садъкъ паша (М. Чайковски) и че тѣ имали знаме, на което на червено поле личалъ турскиятъ полумѣсецъ, а на синьо — православниятъ кръстъ.

Турцитѣ наричали поляшкитѣ войници „Инатъ Казакларъ“.

съ съгласието на селениѣ, той билъ прѣпоръченъ на владиката Порфирий, който го приелъ на драго сърдце, защото го познавалъ лично. Константинъ билъ ржкоположенъ за свещеникъ на с. Николаевка. Така били въ селото двама свещеници, които обикаляли околнитѣ български села. Обаче младия попъ Константинъ не стоялъ много врѣме въ селото, защото владиката го повикалъ въ гр. Варна и му далъ енория при гръцката черква св. Богородица. Дѣдо Атанасъ намѣрилъ случай да възбуди българщината въ Варна чрѣзъ зетя си Атанаса. Свещеникъ Константинъ захваналъ въ църквата да се обажда по славянски, кое да каже Евангелие, кое Ектения, и това се понаравило на варненскитѣ българи, които се черкували въ гръцкитѣ черкви. Отъ друга страна не идѣло добръ на гърцитѣ, та най-сетнѣ въпроса се рѣшилъ: Константинъ си далъ оставката и станалъ български свещеникъ. Варненскитѣ българи захванали да се сгрупирватъ, съставили си община и намислили да си купятъ нѣкоя къща за да имъ служи и за училище и за параклисъ. Такъва намѣрили и купили на чуждо име (на Кюркчи Коста). Тогава вече се захванала открита борба между българи и гърци въ гр. Варна. Атанасъ вече се готвилъ да замине по черковния въпросъ за Цариградъ. Прѣди да замине, обаче, дѣдо Атанасъ рѣшилъ да се споразумѣе съ варненскитѣ първенци-българи и да направи едно събрание въ с. Николаевка.

Това събрание станало на 21-й мартъ 1860 г.; на него присѣдствували пратеници изъ слѣдующитѣ села: Девня, Козлуджа, Хасарджикъ, Караачъ, Ботево (Юшенли), Крумово (Кумлуджа), Суджаскъой, Гевреклеръ, Гюндогду, Чатма и Куюджукъ. Въ събранието прѣдседателствувалъ дѣдо Атанасъ. Държалъ се приблизително слѣдующия протоколъ: „Днесъ на двацетъ и пѣрвий мартъ 1860 г. ний долуподписанитѣ първенци и старейшини отъ селата (гл. по-долу), събрани да размислимъ по черковния въпросъ, по примѣра на нашиятъ Цариградски българи, отъ днесъ нататкъ, ний се отказваме отъ гръцката патраршия и нейнитѣ владици. За напредъ нашиятъ свещеници да споменуватъ въ божественната служба името на българския священоначалникъ Иларионъ Макариополски въ Цариградъ и всичкитѣ черков-

ни работи, като за вѣнчавка, вула и др., да се издаватъ въ негово име. За всичко горѣказано се подчиняваме.

С. Николаевка, 21 май 1860 г.

Слѣдватъ подписитѣ:

Прѣдседателъ: *Атанасъ Георгиевъ.*

Секретарь: *Свещ. К. А. Джновски.*

Дѣдо Дука¹⁾ отъ с. Девня.

„ *Коси и ефендито Стоянъ* отъ Козлуджа.

„ *Сърю и Димитръ* отъ с. Караачъ.

„ *Банку* отъ с. Хасарджикъ.

„ *Атанасъ и Келъ Михалъ* отъ с. Ботево.

„ *Демиръ* отъ с. Крумово.

„ *Бою* отъ с. Суджаской.

„ *Злати* отъ с. Гевреклеръ.

„ *Хаджи Дойчу* отъ с. Гюндодгу.

„ *Бою* отъ с. Чатма.

„ *Димитръ* отъ с. Куюджукъ.

Атанасъ съобщилъ това рѣшение въ Цариградъ. На 24 юлий сжщата година имало друго събрание, въ което присѣжествували първенци отъ околнитѣ градове: Провадия, Добричъ и Балчикъ, които едногласно приели държания въ с. Николаевка протоколъ и опълноможили дядо Атанаса да отиде въ Цариградъ, дѣто да говори заедно съ добришкия прѣдставитель Хаджи Иванъ Вълковъ²⁾, отъ името на всичкитѣ българи на варненския окръгъ (санджакъ).

Въ това събрание се рѣшило още да се моли правителството за да позволи да се отвори въ Варна българско училище. Атанасъ подиръ това заминалъ за Цариградъ; по неговото настояване и съ съдѣйствието на варненския мютесарифинъ Аширъ-бей и мюфтията Кжлжчлжлж-Мемишъ Ефенди

¹⁾ Дука произхожда отъ с. Чомлекъой (Ямболско); той има най-голяма заслуга за съграждането на девненската черква и за отварянето на тамкашното училище. Живоописанието му гл. въ „Зюмбюль-цѣфте“. Ил. Р. Блъсковъ. Варна, 1882, стр. 21 и др.

²⁾ Той е роденъ въ Ески-Джумая. Въ Добричъ билъ извѣстенъ подъ название: „Джумалж Хаджи Чорбаджи“. Отъ Джумая се прѣселилъ въ Добричъ прѣзъ 1833 г., отдѣто неговитѣ двама синове Стоянчо и Господиинъ се прѣселили въ Варна (прѣзъ 1854 г.). Х Вълковъ се поминалъ на 130 годишна възраст; въ еничерско (кърджалийско) врѣме той билъ на 18 години. Помнилъ седемъ войни.

на скоро е билъ полученъ ферманътъ за училището. Атанасъ слѣдъ толкова трудове за българската черковна независимостъ оставилъ своитѣ кости въ Цариградъ въ гробищата на Егри Капу, като прѣдалъ Богу духъ на 20-й юлий 1865 г.*).

Спомени на свещеника К. Джновски ¹⁾.

На 11-й май 1860 г. се състави за пръвъ пжтъ въ гр. Варна българска община; печата ѝ носѣше надписъ: „Българска училищна община. „Съгласие, дързостъ и усѣихъ“ (гл. обр. 1²⁾). Общината се състояла отъ: *Хаджи Стаматъ Сидеровъ* ³⁾, *Хаджи Рали Мавродиевъ* ⁴⁾, *Никола Даскаловъ* ⁵⁾, *Сава и Никола Георгиевичъ* ⁶⁾, *Костадинъ М. Тюлевъ* ⁷⁾, *Хр. Поповичъ* ⁸⁾ и свещ. *К. Джновски*.

Обр. 1.

*) Атанасъ стоялъ въ Цариградъ четири години на свои разноски. Поминалъ се по врѣмето на холерата. Той думалъ: „Дордѣто не видя да се опжтатъ български владци за въ Българско, азъ нѣма да си отида отъ тукъ“. И наистина той си не отиде, но и не доживѣ да види свършено до край светото народно дѣло, и не дочака да се изпълни неговото пламенно желание (Зембюль-цвѣте, Ил. Р. Блъсковъ, Варна, 1882, стр. 36).

Роднинитѣ на Атанаса имали намѣрение да донесатъ отъ Цариградъ останкитѣ му и да ги погребатъ въ черковния дворъ въ с. Николаевка. Донесена била обаче само надгробната плоча, която е поставена върху гроба на единъ роднина на Атанаса, който билъ убитъ отъ разбойници. Плочата е мряморъ 1·70 м. дълга, 0·85 м. широка и 0·20 м. дебела: по крайщата тя е украсена съ лозени вѣйки и съ розети по жгловетѣ ѝ. На горната страна на плочата сж изобразени два ангела, държащи вѣнецъ и подъ тѣхъ човѣшки черепъ и двѣ кости, положени на кръстъ. Върху плочата има надписъ: „Брате, благослови мужа именуемаго А. Г. (слѣдва извлечение отъ светото писание гл. XI и XII, стихъ 19 и др., приспособено въ смисълъ на черковна борба).

¹⁾ Роденъ въ с. Читакъ (Родопитѣ) въ 1830 г.; училъ се въ Пловдивъ и въ Т.-Пазарджикъ при даскалъ Никифоръ отъ Елена. Прѣзъ 1847 г. К. Д. дошелъ въ Варна; той разправя че имало тогава молебень по случай утихване на морска буря, която била толкова голѣма, че морскитѣ вълни се прѣхвърляли прѣзъ крѣпостната порта „*Скеля катусу*“ (гл. плана на гр. Варна подъ № VII въ Извѣстията на Арх. дружество Варна, 1909). Не се помни да е ставала другъ пжтъ такава ужасна буря. Молебеньтъ билъ на табията „Иени Дуна“ (срѣшу вълнолома). Събрани сж били тука турци и християни.

Прѣзъ 1854 г. К. Д. отива въ Солунъ, посѣтява гроба на св. Димитрий Солунски, гдѣто му се случва нѣщо необикновено, разказано въ книжката „Едно откровение въ солунската черкова св. Димитрий“ (София, 1905, стр. 8).

Въ първото си заседание, станало на 11-й май, общината разгледа молбата на Кою Чорбаджи отъ гр. Балчикъ за да се изпрати зетъ му Димитръ въ Цариградъ при Илариона Макариополски, който да го ржкоположи за свещеникъ въ гр. Балчикъ. Слѣдъ единъ мѣсець се върна Димитръ като свещеникъ⁹⁾. Гърцитѣ въ Варна останали смаяни отъ тая рѣшителна постѣпка на българитѣ.

По покана на цариградскитѣ българи и варненци рѣшаватъ да не припознаватъ вече патриаршията съ владицитѣ ѝ заедно. Окончателното рѣшение по този въпросъ се взело въ с. Николаевка на едно събрание, по инициативата на Атанасъ Чорбаджи, подъ крушата при извора „Харлата“. Съставя се протоколъ, подписва се отъ присѣтствующитѣ и се подпечатва съ селския печатъ. Тоя протоколъ съ писмо отъ варненската община се изпраща на Илариона въ Цариградъ, като се молѣлъ при това да заобиколи варненско, гдѣто имало да се осветяватъ новопостроени черкови по селата (напр. въ с. Гюндогду) което и обѣщавалъ да изпълни, но отлагалъ, види се, поради усложнението на работитѣ въ Цариградъ.

Въ 1857 г. К. Д. се ржкополага за свещеникъ въ гръцката черква св. Богородица въ Варна, гдѣто е служилъ като енорийски свещеникъ до края на 1864 г. Отъ 1865 г. К. Д. става свещеникъ на първата българска черква св. Архангелъ Михаилъ, при която и до днесъ живѣе въ най окаяно положение.

²⁾ *Ив. Церова.* Отчетъ на дѣвическата гимназия. Варна, 1898, стр. 21, 22.

³⁾ Родомъ отъ Г. Орѣховица; той направи голѣми пожертвувания за българското училище (гл. „издръжката на българското училище“).

⁴⁾ Родомъ отъ гр. Шуменъ.

⁵⁾ Отъ гр. Самоковъ, секретаръ на руския вицеконсулъ А. Рачински.

⁶⁾ Родомъ отъ В. Търново — главни дѣйци по възраждане българщината.

⁷⁾ Отъ Казанлъкъ (отъ семейството Духневи); К. Т. неуморимо моголъ на дѣлото, като дългогодишенъ секретаръ при българската община.

⁸⁾ Отъ Калоферъ.

⁹⁾ Варненскитъ владика наклѣветилъ Димитра прѣдъ правителството по внушението на цариградския патриархъ; рѣшило се да се изпроводи Димитръ подъ стража въ Цариградъ. За да избави Димитра, свещ. К. Д. се споразумѣлъ съ варненския католически свещеникъ Дамянъ (Di Aurigo), съ когото се добръ познавалъ още отъ Пловдивъ. Послѣдниятъ изпратилъ телеграма (шифрирана) до папския викарь г. Брюнони въ Цариградъ (въ колегията St. Vespôit на лазариститѣ) че ще пристигне свещ. Димитръ който желаялъ да стане униатинъ. Гавазитѣ на г. Брюнони го завели при него, макаръ че турцитѣ и гавазитѣ отъ гръцката патриаршия искали да го зематъ на сила отъ католическитѣ гавози.

На 20 декември 1860 г. била отворена униатска черква въ Пера и Димитръ е служилъ въ нея като първи униатски свещеникъ; той получилъ титла: „великъ икономъ“.

Когато се развали унията, Димитръ се върналъ прѣзъ м. юни 1861 г. и е станалъ пакъ свещеникъ въ Балчикъ (до 1865 г.).

Въ Варна е билъ тогава руски консулъ Александръ Рачински, човѣкъ набоженъ и добъръ славянофилъ, който искалъ отъ грѣцкия владика да му отстъпи черковата „св. Георги“ въ която да се служи поне веднажъ въ недѣлята на славянски языкъ. Разбира се, че грѣцкия владика не е можалъ да удовлетвори искането на руския консулъ, когато страститѣ и гоненията между българи и гърци сж се разпалили до крайность. Консултътъ най-сетнѣ помолилъ да му се отстъпи мѣнастирътъ „св. Димитъръ“ (въ Евксиноградъ), игуменъ на който билъ българинъ отъ Търново, което и сполучилъ. На 6-й августъ 1860 г. станала голѣма служба съ петихлѣбие, на която присѣтствуваели всички разпалени българи. Слѣдъ службата консултътъ държалъ рѣчь на българитѣ, че трѣбва да се заловятъ за духовното си просвещение и имъ обѣщалъ, че на слѣдната година непрѣменно ще сж открие славянска черкова въ гр. Варна съ издържката на руското правителство. Консултътъ искалъ отъ по-виднитѣ българи да обмислятъ въпроса за откриването на българско училище. Единодушно се рѣшава да се открие училище и веднага се събрали на 6-й августъ 1860 г. помощи за издържката му.

Най голѣми суми сж записали слѣднитѣ лица и еснафитѣ :

Иеромонахъ *Теодоси*, игуменъ на мѣнастиря

св. Димитър ¹⁰⁾	2000 лв.
<i>Атанасъ Чорбаджи</i> отъ с. Николаевско	1000 лв.
<i>Стоянчо Хаджи Ивановъ</i> ¹¹⁾	1000 „
<i>Господинъ Хаджи Ивановъ</i> ¹²⁾	1000 „
<i>Хаджи Стаматъ Сидеровъ</i>	1000 „

За унията въ варненския окръгъ нека отбѣлжимъ слѣдното : „На 24 януарий 1861 г. варненскиятъ Порфирий изпратилъ дяконътъ си Агатангела съ „емириаме“ въ Добричъ да събере владичината по 50 гроша на вѣнчило; властѣта повикала първенцитѣ Бр. х. Икономови, Иордана, х. Васила и Бояджи Георги, които принудила въ разстояние на 24 часа да събератъ паритѣ или че ще ги хвърли въ затвора, но тѣ казали че не припознаватъ Порфирия, а „унията;“ властѣта ги оставила свободни. Повикани били нѣкои отъ селскитѣ кметове, но и тѣ отговорили същото“ (Г. Димитровъ. Княжество България. Пловдивъ. 1895, I, стр. 389).

¹⁰⁾ Родомъ отъ В. Търново (отъ семейството „Кантарджиолу“).

¹¹⁾ Отъ гр. Ески Джумая.

¹²⁾ Братъ на прѣдшния, синъ на х. Иванъ Вълковъ, народенъ прѣдставитель отъ Добричъ въ Цариградъ (по черковния въпросъ). Господинъ е билъ единъ отъ най влиятелнитѣ Българи въ Варна. Изъ селата въ Варненско говорятъ, че той „снималъ хората отъ бѣсилка“. Господинъ ималъ почетна титла „а-а (т. е. ага); той ималъ право да излиза вечеръ съ фенеръ, въ който имало запалени 5 свещи.

Савва и Никола Георгиевич	600 лв.
Атанасъ и Георги Поповъ ¹³⁾	400 „
Костадинъ Тюлевъ	200 „
Христо Поповъ	200 „
Янаки Жековъ ¹⁴⁾	200 „
Хаджи Рали Маврудиевъ	200 „
Еснафитъ: абаджийский	100 „
„ кюркчийски	100 „
„ дюлгерски	100 „
„ бакърджийски	100 „
„ калайджийски	100 „
„ калбурджийски	100 „

Търговци. гърци сж записали:

Димитрокопуло	100 „
Сакалука	100 „
Иванисъ Чико	100 „
Георги Филибели	100 „
Мухтията Ибишъ Ефенди подари отъ вакуфитъ	400 „
Единъ гражданинъ	800 „

Събрали се десетъ хиляди лева и по съвѣта на благо-разумнитъ българи рѣшено било да се дадатъ на гръцката община съ условие да се издържа български учителъ при гръцкото училище, който три пѣти въ седмицата да прѣпо-дава български языкъ на българскитъ дѣца. Гърцитъ отка-зали на тая българска отстъпка. Тогава българската община рѣшава да купи за три хиляди лева мѣстото, гдѣто е старата българска черква „св. Архангелъ“. Документътъ за мѣстото е билъ зетъ върху Кюркчи Коста Димитровъ, ¹⁵⁾ почтенъ и състоятеленъ българинъ.

Първото българско училище се открило на 1-й Септем-ври 1860 г. ¹⁶⁾ въ кжщата на Балтаджи Пейко ¹⁷⁾. Първиятъ

¹³⁾ Отъ с. Арбанаси (до В. Търново).

¹⁴⁾ Отъ Ямболъ.

¹⁵⁾ Отъ В. Търново.

¹⁶⁾ Свещ. К. Д. извърши водосветъ съ позволение на гръцкия владика. Г. Димитровъ (Княжество България I. 1895, стр. 240) казва че училището било осветено на 12 августъ и Ив. Цѣровъ (Отчетъ на дѣв-та гимназия. Варна 1898 стр. 20) казва, че било отворено на 19 августъ. Отварянето на учили-щето изненадало другитъ народности въ града. То паднало като грѣмъ най-вече върху гагаузитъ, наежени срѣщу българщината. Какъвъ шумъ подигнало у тѣхъ първото българско училище се вижда отъ слѣдното любопитно по-казание на една гагаузка; баща ѝ приказвалъ, че „християни“ негодували, когато се отворило училището, защото споредъ него въ Варна щѣла да земе

български учител е билъ Константинъ Т. Арабаджиевъ; числото на ученицитѣ е било 28 ¹⁸⁾.

На слѣдната година се почва пострѣйката на ново училище ¹⁹⁾. Като се изкарва първиятъ етажъ на зданието, варненскитѣ гагаузи почватъ да заплашватъ работницитѣ и да нападатъ върху имъ. Единъ день гагаузитѣ направили демонстрация прѣдъ турското управление (конака) и настоятелно изисквали отъ тогавашния мютесарифинъ (Аширъ Бей) да спрѣ по-нататъшното строение на училището. Властѣта удовлетворила желанието на гагаузитѣ и съ стражари спрѣла работитѣ му.

Въ това врѣме влиятелниятъ българинъ Атанасъ Чорбаджи билъ въ Цариградъ, като прѣдставителъ отъ варненско по черковния въпросъ. Свещ. Джновски писалъ на Атанасъ Чорбаджи за случката съ гагаузитѣ и му искалъ съвѣтитѣ, какъ да се постѣпи за да може да се доискара започнатото училище. Отговорътъ на Атанаса билъ: да отиде при мюфтията Ибишъ ефенди, който му билъ голѣмъ приятелъ и комуто писалъ по въпроса; той ще му спомогне и нареди, каквото трѣбва да се направи прѣдъ властитѣ. Ибишъ ефенди съчинилъ една мазбата (заявление) отъ страна на българитѣ до централното правителство, далъ я на свещ. К. Джновски съ прѣпоръчителни писма до кметоветѣ на козлуджанската кааза (околия) за подписване и подпечатване. Сжщата мазбата била разнесена отъ други лица изъ каазитѣ: Добришка, Балчишка, Манкалянска и Провадийска за подписване. Съдържанието на мазбатата било, че българското население отъ 6-тѣхъ каази на варненския санджакъ (мутесарифлъкъ) не желае да се обучаватъ дѣцата му по грѣцки езикъ и, понеже нѣмало българско училище, молѣли падишаха да издаде ферманъ за едно централно българско училище за цѣлия санджакъ въ гр. Варна. Свещ. Джновски отнесълъ мазбата въ Цариградъ на Атанасъ Чорбаджи, който я прѣдалъ гдѣто

врѣхъ българщината („Варна да булгарлъкъ оладжакъ“). Съ туй се обяснява и по-нататъшното враждебно настроение на фанатизираниѣ гагаузи спрѣмо българското дѣло въ Варна (Ив. Цѣровъ, отчетътъ стр. 20).

¹⁷⁾ Отъ с. Гюндогду.

¹⁸⁾ Ив. Цѣровъ (отчета стр. 21) казва, че имало 25 момчета и 15 момичета. Училището имало два етажа. Горниятъ етажъ се състоялъ отъ три стаи и служилъ собствено за училищно помѣщение; двѣтѣ стаи били класни, а третата служила за тургане на училищни потребности.

¹⁹⁾ За надзирателъ билъ поставенъ х. Иванъ Калиноолу (отъ В. Търново).

трѣбва. Докато се издаде фермана, изтекли се девет мѣсеца. Прѣзъ това врѣме училището стояло непокрито и материалътъ му били разграбени отъ гагаузитѣ. Като се получилъ ферманътъ въ Варна, мютесарифинътъ Аширъ бей го прочелъ въ двора на конака (сегашното окръжно управление). За тая цѣль сж били поканени всички подписавши мазбатата български и турски мухтари (кметове); събрало се много народъ въ двора на конака отъ разни народности и главниятъ секретаръ на бея поднася съ особенъ церемониатъ султанския ферманъ на мютесарифина, който грѣмогласно го прочита на събрания народъ. Присѣдствувалитѣ гагаузи и гърци останали въ голѣма изненада. Тѣ нищо не знаели отъ това, що се вършило съ мазбатата, нито пъкъ подозирали кждѣ ще му излѣзе края съ откриването на българското училище и косвеното припознаване отъ властта българска училищна община.

Училището ²⁰⁾ било доправено и тържествено осветено отъ тогавашния грѣцки митрополитъ Порфирий, въ присѣдствието на руския консулъ Рачински, прѣдставителитѣ на властта и на всички живущи въ гр. Варна българи. Осветяването на училището се извършило на 25 юли 1862 г.

* * *

Рускиятъ вицеконсулъ А. Рачински искаше всѣка недѣля да посѣщава черковната служба, стига само тя да се извършваше на езикъ, който той разбира — славянски. И за това често пжти искаше отъ грѣцкия владика Порфирий да му отпусне черковата „св. Георги“ въ града, за да се служи въ нея на славянски езикъ. Владиката по добротата си може би бѣше наклоненъ да удовлетвори искането на консула, но митрополититѣ-съвѣтници не се съгласяваха на това. Тѣ прѣчеха всѣкакъ да не се зароди славянския езикъ въ Варна, а покрай това да се съживи и българщината. Обаче на голѣмитѣ празници, когато трѣбваше да присѣдствува консула въ черкова, владиката ми разрѣшаваше да прочета еванге-

²⁰⁾ Прѣди пристигането на фермана Сава Георгиевичъ изпросилъ позвоелително за доизкарване на зданието отъ мютесарифина Аширъ бея. Това позвоелително съ денословие 7 декември 1861 г., отъ който день се почва пакъ работата на училището, се пазило у С. Георгиевичъ. Зданието стояло цѣли 9 мѣсеца разкрито (стр. 39 на отчета).

лието на славянски езикъ. Най-сетнѣ А. Рачински прѣдложи на владиката да му отстъпи мѣнастиря „св. Димитъръ“ вънъ отъ града (въ Евксиноградъ) и тамъ да се служи на славянски, когато имаше консултътъ свои и царски празници, напр. като възшествието на прѣстола на руския царъ и други. Владиката се съгласи на това и ме изпращаше да извършвамъ черковната служба въ мѣнастиря. За една такава тържествена служба на 6-й августъ, консултътъ повика двама руски пѣвци отъ Цариградъ и той заедно съ тѣхъ взе участие въ службата. Нѣколко пѣти подъ редъ служихъ въ мѣнастиря литургия и консултътъ съ виднитѣ българи-търговци винаги присѣдствуваха на черковната служба. Слѣдъ черковния отпущъ ставаха срѣщи и запознанства между българитѣ и консула и главенъ въпросъ между тѣхъ бѣше, какъ да се сдобие гр. Варна съ черкова, въ която да се служи на славянски езикъ. Рачински виждаше, че на българитѣ не бѣ възможно за дълго врѣме да си построятъ черкова и взе инициативата да ходатайствува прѣдъ правителството си за откриването на единъ руски параклисъ, който ще прибере врѣменно българитѣ и чрѣзъ който може би ще се осуетятъ българскитѣ намѣрения да нападатъ и отнематъ грѣцкитѣ черкови. Консултътъ сполучи въ ходатайството си и откри руски параклисъ въ кжщата на Залжмоолу Кости²¹⁾. Освещението на парак-

²¹⁾ Г-нъ Иос. Стояновъ, синъ на Стоянчо х. Ивановъ, драгоманинъ при руското посолство въ Цариградъ, съобщава ни слѣдното: „Прѣди отварянето на руския параклисъ въ Варна е билъ директора на грѣцкитѣ училища Архимандритъ Филаретъ, който се училъ въ Русия и въ грѣцкото духовно училище въ Цариградъ. Консултътъ Рачински се запозналъ съ него и му казалъ че трѣбва да се въведе български езикъ въ грѣцкитѣ училища. Филаретъ говорилъ единъ день въ свѣтѣ при грѣцката митрополия, че е нужно да се въведе български езикъ въ грѣцкитѣ училища, защото населението въ селата е почти българско. Тогава става на крака покойния Стефанаки Теофако, и каза: По-никой начинъ не се съгласявамъ да се въведе български езикъ въ грѣцкитѣ училища; прѣдпочитамъ да видя гробоветѣ на двамата ми синове, нежели да чуя български езикъ. Слѣдъ Теофако протестирали и другитѣ членове на димогерондията (митрополитския свѣтъ) противъ смѣлостта на Филарета за гдѣто прѣдложилъ да се въведе българския езикъ въ грѣцкото училище. На слѣдующия день го уволнили отъ службата му. Тогава Филаретъ отишелъ при Рачински и му разправилъ случившето се. Филаретъ получавалъ 10,000 гроша годишна заплата отъ гърцитѣ. Рачински му казалъ, че отъ деня на уволнението му ще получава отъ руското правителство вмѣсто 10000 гроша 1000 рубли т. е. 20000 гр. Консултътъ му обѣща още, че като отиде въ Русия, ще се старее да получи още 1000 рубли отъ св. Синодъ, както и стана. Консултътъ натѣкми тогава въ една частъ на голѣмата си квартира въ дома на х. Кости Залжмоолу единъ хубавъ параклисъ, дѣто захранали да се черкуватъ свѣстнитѣ българи, за да слушатъ божествената служба на матерния си езикъ“.

лиса стана на 12 априлѣ 1861 г. отъ мене, свещеника Иванъ отъ с. Казълджиларе и архимандрита Филарета²²⁾).

На 30 Ноември 1864 г. се помина грѣцкия владика Порфирий, при когото служихъ като свещеникъ на митрополията.

Прѣзъ 1865 г. се събрахме българитѣ, въ кантората на Сава Георгиевичъ и рѣшихме да протестираме прѣдъ правителството и патриаршията че не можемъ вече да стоимъ безъ черкова и че нѣма да приемемъ новия владика отъ патриаршията, до като не се разрѣши черковния въпросъ.

Протестътъ ни се подписа отъ 50—60 села на варненския санджакъ. Българитѣ искаха отъ властѣта: или да имъ се разрѣши да си построятъ нова черкова или пъкъ ще взематъ на сила една отъ грѣцскитѣ черкови. Българитѣ тогава рѣшиха да взематъ черковата „св. Георги“. Извѣстно стана на всички, че на 10-й февруари 1865 год. ще се отнеме на сила казаната черкова, както биде взета прѣзъ 1861 г. черковата „св. Богородица“ въ Пловдивъ; турскитѣ власти приготвиха 12 души турци, които да употрѣбятъ и хладно орѣжие, въ случай че стане нужда, само да не допусчатъ отнемането на черковата. За да се избѣгнатъ крѣвопролитията, българитѣ се отказаха отъ намѣрението си и азъ самъ отидохъ при мюте-сарифина да му съобща рѣшението и да го помоля да не изпраща приготвенитѣ 12 души турци. Рѣши се да се приспособи долния етажъ на училището за черкова²³⁾ и да се нарѣче „св. Архангелъ Михаилъ“. На 14 февруари 1865 год. прѣвъ пѣтъ служихъ въ нея и азъ ѣ бѣхъ първия свещеникъ. На Великата сѣбота, когато трѣбваше да се обикаля черковата (черковната процесия), тогавашниятъ мютесарифъ Абдулъ

Въ параклиса била турена камбана, която по показанието на свещ. К. Джновски била намѣрена въ морето до св. Яни (Чаталъ-ташъ) между мѣнастира „св. Димитръ“ (Евксиноградъ) и „св. Костадинъ“. Камбаната произли-зала отъ грѣцкия корабъ (въ който имало параклисъ), който обикалялъ прѣзъ врѣмето на грѣцката завѣра (1821 г.) брѣговетѣ на Черно море и др. Когато билъ обѣсенъ въ Цариградъ патриарха Григорий турското правителство заповѣдало да бжде потопенъ кораба; това стана до св. Яни. До Чаталъ-ташъ се виждатъ желѣзни части на австрийския параходъ Трапезунтъ, който билъ изхвърленъ на брѣга прѣзъ 1878 г.

²²⁾ Митрополитската грѣцка черква св. Атанасъ била построена прѣзъ 1838 г. и съ помощи на българитѣ отъ града и отъ селата въ Варненско (Г. Димитровъ. Княж. България. I, стр. 241).

²³⁾ За построяване иконостаса българитѣ повикали гърка Хаджи Петръ, дограмаджи, който симпатизиралъ на насъ. Той положилъ клѣтва, че нѣма да изкаже нищо (съобщено отъ Г-жа Аника Бърнева, сестра на Сава Георгиевичъ).

Стѣнитѣ на черквата били покрити съ басма.

Рахманъ като се разпореда да се прѣоблѣчатъ 25 души млади Българи въ стражарска форма, за да пазятъ редъ и тишина и да прѣдотвѣрятъ възможнитѣ смутове отъ страна на разсърденитѣ гагаузи и Измирли-гърци.²⁴⁾ За новата черкова взехме икони и други черковни принадлежности отъ Николаевската черкова, съ които си служихме почти година, до като такива се набавятъ. Тия черковни вѣщи бѣха донесени отъ свещ. Ив. Димитровъ Бакърджиевъ, Петръ Анастасовъ, Курти Добревъ, Слави Стояновъ и Добри Бацовъ²⁵⁾. Слѣдъ осветяването на черковата ни пристигна въ гр. Варна, на 20 февруари, новъ гръцки владика Иоакимъ, сегашенъ гръцки патриархъ.²⁶⁾ Първитѣ епитропи на българската черкова бѣха: *Киро Патриковъ*²⁷⁾, *Спасъ Димитровъ*²⁸⁾, *Кожухаръ Коста Димитровъ*, *Конст. Димитровъ* и *Хаджи Никола Абаджита*.

Единъ отъ влиятелнитѣ българи е билъ *Ангелъ а-а* (Георгиевъ)²⁹⁾; той има голѣма заслуга за прѣвземане черква въ Провадия³⁰⁾.

Освѣнъ 20 тѣхъ българи, за които споменахъ, имаше въ Варна още слѣднитѣ (до колкого помня) 21) *Иосифъ Стояновъ* (синъ на Стоянчо Х. Ивановъ); 21) *Стойко Влаховъ* отъ Котелъ, 23) *Г. Мариновичъ* отъ Свищовъ³¹⁾, 24) *Христо Т. Груевъ*, 25) *Хаджи Стефанъ* отъ Шуменъ, 26) *Хаджи Иванъ*, 27) *Георги Табака* (Г. Ив. Карайльовъ) отъ

²⁴⁾ Тѣзи гърци отъ-гр. Смирна (Измиръ) били върли неприатели на българитѣ. Измирлитѣ били богати търговци, джелепи, касapi и др.; тѣ носили голѣмъ фезъ съ дългъ пискюлъ (висящъ до раменетѣ) и въ पो-яса пищови и дълги ножове. Слѣдъ освобождението тѣ се изселили отъ Варна.

²⁵⁾ Иконитѣ имали да бждатъ прѣнесени прѣзъ крѣпостната порта „Ибрахамъ капусу“ (гл. въ плана на града подъ № IV), която се намирала на площада прѣдъ мѣжката гимназия. Пазача на портата, по името на който е била нарѣчена портата, симпатизиралъ на българитѣ, та билъ прѣдизвѣстенъ че ще стане прѣнасянето на иконитѣ (съобщение на Стоянъ Ивановъ).

²⁶⁾ Въ сжѣдството на българската черква била построена прѣзъ 1866 г. черквата св. Никола. По завѣщанието на Параскева Николаевъ тя имала да бжде построена до болницата Пар. Николаевъ. Гърцитѣ обаче я построили до българската за да попрѣчатъ на нея.

²⁷⁾ отъ с. Мързево (Лозенградско).

²⁸⁾ отъ Шуменъ (еминеджи).

²⁹⁾ отъ с. Бѣлица (Тръвненско). Изъ селата въ Варненско и Провадийско говорятъ че той снималъ „хората отъ бѣсилка“. Ангелъ Г. се е оженилъ за дъщеря на много заслужилия дѣецъ Господинъ Хаджи Ивановъ.

³⁰⁾ гл. статията „възражданието българщината въ Провадия“.

³¹⁾ въ дома му се е крилъ прѣзъ 1860 г. свещ. К. Джновски който безъ знанието на гръцкия владика Порфирий е отишелъ да направи около 50 вѣнчавки безъ зимане вуло за владиката въ с. Хасарджикъ, Хамбарли, Караачъ, Ботево, Гюндогду и др.

Панагюрище, 29) *Манолъ Мутава*, 30) *Абаджи Недѣлчо Парашевъ* отъ с. Палицитѣ (Габровско), 31) *Папазъ Иванъ* отъ Тръвна, 32) *Стоянъ бахчеванджи*, 33) *Драганъ Василевъ*, 34) *Стойко Жековъ* отъ с. Карахюсеинъ и синоветѣ му *Жеко, Коста, Иванъ и Тодоръ*. Ст. *Жековъ* произхожда отъ Одринъ, гдѣто баща му е билъ свещеникъ, 35) *Арабаджи Тодоръ* отъ Ямболъ, 36) *Антонъ Недѣлковъ Карабатакъ* отъ с. Куюджукъ, 37) *Янаки Фурнаджи* отъ Ямболъ, 38) *Терзи Никола* отъ с. Дебелецъ (В. Търновско), 39) *Арабаджи Стоянъ*, 40) *Кюркчи Генчо* отъ В. Търново, 41) *Буруджи Тодоръ*, 42) *Каменаръ* (Тасчи) *Иорданъ* отъ с. Пашаитъ, 43) *Тасчи Иванъ*, 44) *Тасчи Паунъ*, 45) *Кюркчи Закари*, 46) *Унджи Ради*, 47) *Арабаджи Недю* отъ с. Девня, 48) *Бърни М. Бърневъ* отъ Ески-Джумая, 49, 50) *Праматаръ Яни и Георги* отъ М. Търновско, 51) *Атанасъ Недевъ* отъ с. Климентово, 52) *Абаджи Стоянъ Ивановъ* отъ с. Търкашентъ (Еленско), 54) *Кюркчи Ради Трифоновъ* отъ с. Маренъ (Еленско), 55) *Арабаджи Петковъ* отъ М. Търновско, 56) *Д. Провадалъ* (Момовъ) отъ Прѣславъ, 57) *Калбурджи Станю*, 58) *Абаджи Иванчо* отъ дрѣновскитѣ колиби, 59) *Катранджи Георги* отъ трѣвненскитѣ колиби, 60) *Уста Кою* отъ Тръвна, 61) *Топалъ Хаджи Данаилъ* отъ Казанлъкъ, 62) *Иорданъ Тодоровъ*, 63) *Хаджи Иванъ Тодоровъ*, 64) *Христо Кафеджийчето*, 65) *Еминеджи Панайотъ*, 66) *Георги Чубрицата*, 67) *Стоянъ Карабатакъ*, 68) *Калайджи Белчо*, 69) *Петръ П. Димовъ* отъ В. Търново, 70) *Иванчо Давидовъ*, 71) *Дим. Бърневъ*, 72) *Янко Славчевъ* отъ В. Търново, 72) *Андрей Астарджиевъ*, 73) *Хр. Климентовъ*, 74) *Мих. Риболовъ*, 75) *Стоянъ Куюджукъ*, 76) *Н. Праматаревъ*, 77) *Еширо-олу Христо*, 78) *Арабаджи Никола Панайотовъ* отъ с. Климентово, 79) *Гаки Тодоровъ*, 80) *Илия Папазъ Ивановъ*, 81) *Жеко* (бжчваръ), 82) *бричкаджи Г. Жековъ* отъ Ямболъ, 83) *Н. П. Корчевъ* отъ Самоковъ, 84) *Табакъ Маринъ Андрѣевъ*, 85) *Табакъ Павли*, 86) *Арабаджи Василъ Калчо-олу* отъ Ямболъ, 87, 88) *Балтаджи Киракъ* и братъ му *Драганъ*, бжчваръ отъ Ямболъ, 89) *Бони Данаилъ* отъ Казанлъкъ, 90) *Балтаджи Станевъ* отъ с. Девня, 91) *ханджи Стоянъ* отъ Ямболъ, 92) *Абаджи Трифонъ*, 93) *Г. Страшимировъ*, 94) *П. Павловъ*, 95) *Конда Кателевъ*, 96) *Ст. Сърмаджия*, 97) *Стоянъ Карапеневъ*, градинаръ отъ Еленско, 98) *Табакъ Райно* отъ Панагюрище, 99) *Арабаджи Иорданъ*

отъ Ямболъ, 100) *Кюркчи Митьо* отъ Ямболъ, 101) *Бою бѣчваръ* отъ с. Еркечъ, 102) *Ст. Ивановъ* отъ В. Търново, 103) *Дерменджи Денчо Николовъ* отъ Тръвна, 104) *Момджу Алеко* отъ Ямболъ, 105) *Пан. Лековъ* отъ Ямболъ, 106) *Т. Иг. Коларовъ*, 107) *Терзи Панайотъ*, 108) *К. Стояновъ*, 109) *Кюркчи Митьо* отъ Ямболъ и 110) *Стоянъ* отъ Тулча.

Спомени на първия български учител К. Т. Арабаджиевъ¹⁾.

Прѣзъ мѣсецъ Май 1860 г. учителитъ Петко Славейковъ и Никола Златарски въ Търново показаха ми писмо отъ братия Георгиевичъ, въ което послѣднитъ молѣха да се намѣри и услови лице за учителъ въ Варна, гдѣто ще се отвори българско училище. Азъ склонихъ да учителствувамъ въ гр. Варна; Славейковъ и Златарски ме условиха за четири хиляди гроша годишна заплата. Като пристигнахъ въ Варна, училището не се отвори тутакси, ако и да бѣше наета за училищно помѣщение кжщата на Балтаджи Пейка, защото главно гърцитъ и гагаузитъ силно прѣчеха, като интригуваха прѣдъ тогавашния управителъ на града Аширъ бея съ цѣль да не даде позволение за отваряне първо българско училище въ Варна. Гърцитъ изтъкваха прѣдъ управителя, че колкото българи сж станали варненски граждани все сж се женили за грѣкени и гагаузки. Дѣцата на тия женени българи ходятъ въ грѣцки училища и говорятъ, както дѣцата на гърцитъ и гагаузитъ турски езикъ; затова нѣма нужда да се отваря училище, дѣто да се води обучението на български езикъ, който не се говори въ града. За да осуетятъ отварянето на училището прѣдъ Аширъ бея изтъкнаха и тая интрига: не българитъ, а рускиятъ консулъ Рачински настоява да се отвори българско училище, за която цѣль довелъ и условилъ учителъ. Интригата направи на Аширъ бея силно впечатление; той заповѣда на терджуманина-грѣкъ, на име Комияно да ме изслѣдва. Придруженъ

¹⁾ К. Т. Ар. е отъ с. Арбанаси (Търновско), дѣто се е родилъ прѣзъ чумавото врѣме 1837 год.; училъ се въ търновскитъ училища и учителствувалъ осѣмъ години (петъ въ търновския окръгъ и три въ гр. Варна). Послѣ работилъ шестъ мѣсеца като писаръ въ варненската търговска банка „Звѣзда“ и слѣдъ това се е занимавалъ съ търговия чакъ до освобождението на България; послѣ е постигналъ на държавна служба като ковчежникъ (до 1893 г.). Живѣе сега като пенсионеръ въ В. Търново.

отъ варненския жителъ Хаджи Иванъ Калинооглу, доста добръ владѣющъ турския езикъ, азъ подготвихъ и наученъ отъ Никола Георгиевичъ какво да отговарямъ прѣдъ властѣта, отидохъ въ конака при терджуманина. Послѣдниятъ ми зададе слѣднитѣ въпроси: отъ гдѣ съмъ? ходилъ ли съмъ въ странство да се уча? и кой ме е викалъ да дойда тукъ? Сжщитѣ въпроси ми зададохъ и отъ грѣцкия владика Порфирия въ митрополията. На горнитѣ въпроси азъ отговорихъ, че съмъ виканъ отъ варненскитѣ граждани да имъ уча дѣцата. На въпроса кой именно ме е викалъ за учителъ — отговорихъ — българитѣ! Отговорихъ така, защото Никола Георгиевичъ бѣ ми казалъ да не обаждамъ имената на онѣзи българи, които ме каниха за варненски учителъ. Калинооглу който ме прѣдстави на управителя и на неговия терджуманинъ, слѣдъ свършването на слѣдствието, яви се пѣкъ при управителя, комуто каза слѣднитѣ думи: „моля ви се най-покорно отъ страна на българитѣ — варненци дайте позволение за отваряне училището; здание сме наели, дѣцата се скитатъ безъ работа по улицитѣ и на учителя плащаме, безъ той да върши работата си.“

Слѣдъ туй станало дума за молбата на българитѣ въ мезлича, дѣто тѣхната страна взелъ Стоянчо Джумалооглу (Хаджи Ивановъ), който изтъкналъ плиткостѣта на грѣцкитѣ интриги. Стоянчо ми приказваше, че въ мезлича (сѣвѣта) грѣцкиятъ владика настоявалъ силно да не се отвори българско училище за да се избѣгнатъ крамоли, сблѣсквания, каквито сж станали въ Силистра. Въ мезлича Стоянчо се скаралъ съ владиката, комуто казалъ, че грѣцитѣ ядатъ хлѣба на българитѣ и винаги правятъ-струватъ само едно да възбуждатъ срѣщу себе си тѣхното незадоволство. Порфирий, като лукавъ грѣкъ, възразилъ, че той не е противъ отваряне българско училище, защото яде хлѣба на българитѣ, ала, ако изказва мнѣние, противно на Стоенчевото, то това прави отъ желание за избѣгване крамоли между грѣци и българи и въ града Варна. Слѣдъ туй Аширъ бей пошушналъ на Стоенчата думи: „Българитѣ нека си отворятъ училище безъ да чакатъ официално разрѣшение!“

И така грѣцкитѣ интриги се осуетиха, единъ мѣстенъ свещеникъ (К. Джовски) извърши водосветъ, училището се отвори въ Балтаджи Пейковата кжща, гдѣто събрахъ около

30—40 ученици. Обучение се почна. Въ тая кжща азъ учехъ ученицитѣ до изкарването новото здание, гдѣто сѣтнѣ се прѣмѣсти училището. Въ новото здание, съградено съ сръдства на варненскитѣ видни българи-търговци и съ сръдства, събирани изъ околнитѣ български села и изъ други градове (Одеса, Болградъ и др.), числото на ученицитѣ достигна до сто и повече; отъ ученицитѣ бѣха много мѣстни гагаузчета, които — азъ прѣдполагамъ това — идѣха въ нашето училище за да учатъ български езикъ, защото въ града доста търговци бѣха българи и още — задѣто не имъ зимаха училищна такса. На третята година се въведе ланкастерската метода и тогазъ дойде за главенъ учителъ Слави Доброплодни, който измежду посилнитѣ ученици отбра 25 и отвори първи класъ.

Слѣдъ тригодишно учителствуване азъ доброволно напустахъ, защото се почувствувахъ доста уморенъ.

За новото здание гърцитѣ пуснаха прѣдъ правителството интригата, че то се прави не за училище, а за свѣрталище на опасни за държавата хора и съ руски пари. Правителството спре постройката на училището.

Варненскитѣ българи-търговци на чело съ братя Георгиевичъ подадоха жалба до Високата Порта чрѣзъ Илариона Макариополски, който, несъмнѣно, хлопалъ по много капии и успѣлъ да издѣйствува отъ портата съгласието да изпрати нарочито особенъ чиновникъ, за да изучи работата на самото мѣсто. Такъвъ чиновникъ пристигна и установи че нѣкакво грамадно здание не се строи, а се гради за училище. Чиновникътъ позволи да се продължи и свѣрши постройката.

Въ туй здание веднажъ ето що се случи: една сжбота вечеръ училищниятъ слуга Стоянъ отъ Тулча излѣзълъ изъ махалата, да погледа хорото; имало свадба; злодѣи счупили джамата на прозореца сръщу стѣлбата за горния катъ, запалили свѣщъ, за да нахѣлтатъ въ моята стая, види се, съ злонамѣрена цѣль. Тъкмо въ туй врѣме слугата се върналъ, злодѣитѣ прѣзъ сжщия прозорецъ минали върху покрива на съсѣдната кжща и избѣгали. Азъ нея вечеръ ношувахъ въ руското консулато за да помагамъ на пѣвеца другия день при извършване литургията въ руския параклисъ. Като узнахъ за случката зехъ да ношувамъ у приятели-търговци, а най-вече у Константинъ Тюлевъ (Михаиловъ).

Привеждамъ едно важно обстоятелство за отварянето на българското училище: първия българинъ-търговецъ въ гр. Варна, до колкото азъ знамъ, е билъ *Никола Георгиевичъ*, който е и първиятъ инициаторъ за събуждането на българщината въ тоя градъ. Слѣдъ врѣме Никола изучилъ и довелъ брата си Сава. Освѣнъ братия Георгиевичъ, за събуждането на българщината въ сѣщия градъ сж работили и слѣднитѣ българи: *Рали П. Мавриду*, *Хаджи Стаматъ Сидеровъ*, *Стоянчо и Господинъ х. Ивановъ*, *Константинъ М. Тюлевъ*, *Ангелъ Георгиевъ*, *Братия х. Попови*, *Киро Патриковъ*, *Христо Поповичъ*, *Влаювъ Казанлъж* и други нѣколцина.

Тия българи, особено братия Георгиевичъ, често си приказвали помежду си, че е добрѣ да си отворятъ българско училище въ Варна, приказвали си, но само съ приказкитѣ се задоволявали. Единъ день братия Георгиевичъ пъкъ отворили разговоръ съ нѣкои отъ горѣпоменатитѣ българи за отваряне на училище. Тогазъ Христо Поповичъ, който билъ писаръ въ кантората на Георгиевичъ, казалъ имъ, че доста се приказвало за училище, а трѣбва да се пристъпи къмъ изпълнение намѣрението и че той, Поповичъ, е готовъ да напише писмо и да го изпрати до Славейковъ и Златарски въ Търново, стига то да се подпише отъ Георгиевичъ, за да се дири и намѣри учител. Братия Георгиевичъ заедно съ другитѣ българи приели прѣдложението на Христо Поповичъ. Писмото отъ послѣдния било написано, подписано отъ братия Георгиевичъ и пратено по принадлежностъ. Не трѣбва да се забравя, че българитѣ, като членове на християнската православна община въ Варна, често молили общината да отвори за дѣцата имъ българско училище. Гърцитѣ, нѣколко години наредъ казвали, че ще отдѣлятъ нѣколко чина въ една стая на грѣцкото училище за ученици-българчета, които да се обучаватъ на български езикъ. Ала гърцитѣ само лъгали, като не сж помислювали за изпълняване обѣщанието. Българитѣ продължавали да настояватъ да се удовлетвори молбата имъ възъ основа на туй, че и тѣ, като членове на общината, даватъ не малко пари за издържане църкви и училища. Като видѣли, че гърцитѣ лъжатъ, ядосвали се и се заловили сами да мислятъ за отваряне народно училище. Това сж ми говорили въ Варна още тогазъ българи.

Освѣнъ виднитѣ българи-търговци, за които споменахъ по-горѣ, имаше доста българи, които, бидейки женени за гръкйки или гагаузки, криеха българското си произхождение, спотайваха се; ала съ течение на врѣмето мнозина зеха да съзнаватъ народността си.

Съ българитѣ азъ живѣхъ добрѣ, сжщо и съ гагаузитѣ.

Тогазъ училищни настоятели и надзиратели бѣха: *х. Рали П. Мавриди, х. Стаматъ Сидеровъ, братия Х. П. Попови, Константинъ Тюлевъ, Христо Поповичъ и Иосифъ Стояновъ.*

Отъ тия лица е подписано удостовѣрение, издадено мене още тогава, за учителствуването ми ¹⁾.

гр. В.-Търново, 1 септември 1910 г.

Документи.

І. Свидѣтелство ²⁾.

Чрѣзъ това засвидѣтельствовами Г-ну Кон. Теодорову, родомъ Търновцу, който быде, Взаимни Учитѣль на Българското централно тука училище, почти години три, 3, и мѣсеци 6, шесть Писаръ на българскѣтѣ Банка *Звѣзда*.

Впрочемъ въ това разстояніе изпълняваше на вѣрно и усърдно Длъжности си които налагахъ званіето му — ще Добри тѣ тѣж Повѣденија и благонравіж, дадиму сж насто-
ящіето даму заслужи за потрѣбатж му.

Варна, 17 Януарія 1864.

(подп.) К. Михайловъ

Надзиратель училищный

(подп.) Хр. Поповичъ

(подп.) Иосифъ Стояновъ

Настоятели училищни

(подп.) Р. х. П. Мавридовъ

(подп.) х. З. ³⁾

(подп.) Брат Георгиевичъ

(подп.) Бр. Х. Поповъ.

¹⁾ Гл. документитѣ.

²⁾ Оригиналътъ се намира въ пенсионното отдѣление въ София. Прѣписътъ му получихме отъ Г-на Кр. Мирски.

³⁾ Подписътъ е неясенъ и съ гръцки букви. Г-нъ К. Т. Арабаджиевъ ни съобщи че подписътъ е на х. Стаматъ Сидеревъ.

II. Варненските села се отказват отъ гръцката патриаршия¹⁾.

Подписанните селени утъ селото Гюн-дооду молиме Българската черква въ Варна която като знай че сме сж отдѣлили утъ Гръцката патриаршия, и сме въ маразж, молиме Българското Общество да прѣдставлѣва селото предъ Хюкюмата за сичкити ни работи и Българската черква въ Варна е наша маика тж да ни варди въ духовните ни и черковни работи.

Оставами съ надѣжда, чи ще испълните исканіето ни за което и подтверждѣвами съ мюхурите си ду Българската черква у Варна.

1865. 8/врий: 13: то:

Подписи

мехуръ	мехуръ	азаа	Маринъ
селски	селски	Дойчо	Курчювъ
перви	фтори	Бянювъ	
(печать)	(печать)	(печать)	
Стойко	Кателіж	Демиръ	Симо
Славювъ	Боювъ	Ивановъ	Танювъ
Стожнъ	Станоолу	Иорто	
Васілювъ	Жеко	Димитровъ	
Кожа	Кожа	Коджа	
Апостолъ	Недю	Душко	Стаматъ

Съ подобно съдържание сж още четири документа¹⁾ отъ с. с. В. Козлуджа, Гевлеклеръ, Кумлуджа и Чатма. Първиятъ отъ тѣхъ носи дата: 10 септемврий 1865 г.; той е подписанъ отъ: Стоянъ Чорбаджи, Радулъ Кюсо-олу, Димо Кара Нидѣлковъ, Желѣзъ Чорбаджи (Мухтаръ Сани), Никола Кара Пеновъ и Хузунъ Петръ.

Вториятъ документъ (безъ дата) е приподписанъ отъ Койчу Русювъ (Мухтаръ Евелъ), Желесъ Златковъ (Мухтаръ Сани), Чобанъ Кетелия и Недо Николовъ.

Третиятъ документъ (пакъ безъ дата) съ подписитѣ на: Дяду Стойку, Дядо Дечу (Мухтаръ Сани), Дядо Панайотъ (епитропъ), Попъ Геворчи, Конди и Дядо Стоянъ.

Четвъртиятъ е съ дата 24 септемврий 1865 г. и съ подписитѣ на: Иванъ Банко Чорбаджи (Мухтаръ Евело), Дядувъ

¹⁾ Първиятъ документъ е подаренъ отъ свещ. Икономъ Ив. К. Радовъ на варненския музей (за отдѣла „възраждането на българщината въ Варненско“).

Митювъ Димитръ (Мухтаръ Сани), Марко Славе, Койче Добре, Стойчу Николовъ, Стоянъ Желесъ, Стойку Розовъ и Михалъ Стойку.

Гевреклерскиятъ документъ ¹⁾ се започва така: „село Геврекъ, обаче старци и чорбаджии и сички сродници, почитаваме славно Българско общество Варна да на неуставете, на ли знайте че немаме освѣнъ вази и Българската черква наша майка.“

Издръжката на училището ²⁾

(отъ 1860/61 до 1865/66 уч. год.).

Разходътъ прѣзъ *първата учебна* 1860/61 г. билъ 1540 лева. Прѣзъ тази година се купило за 2720 л. едно мѣсто върху което се построило послѣ училището. Мѣстото се купило на името на Сава Георгиевичъ и Коста Михайловъ Тюлевъ; крѣпостния актъ, съ денословие 6 юлий 1861 г. се съхранява въ варненския музей ³⁾. Цѣлиятъ училищенъ разходъ за тая учебна година възлиза така на 4232 лв. Учителътъ Арабаджиевъ получавалъ годишна заплата 440 лв. За училищното здание се плащало наемъ 240 лв. на Балтаджи Топалъ Пейка.

Училището не е имало никакви приходи. На втория день слѣдъ откриване на училището се открива между българитъ въ града подписка за доброволни помощи ⁴⁾. Между пожерт-

¹⁾ Документътъ се съхранява у свещ. икономъ Ив. К. Радовъ.

²⁾ гл. Иванъ Цѣровъ. Отчетъ на Варненската Държавна Дѣвическа Гимназия за 1897/98 год.

³⁾ Акта (продавателно, ходжетъ) билъ прѣдаденъ на музея отъ Михаилъ, синъ на покойния Сава Георгиевичъ; акта е подписанъ отъ сждията Мехмедъ Кямилъ и носи дата 11 мюхаремъ 1278 г. (т. е. 1860 г.). Продавателното гласи, че почтени граждани (тютджаарани мютеберанданъ) Сава Георгиевичъ и Костаки Михайловъ, настоятели на българския училищенъ вакъвъ (булгаръ мектеби вакфанъмъ мютевелелилери) купили 310 аршина (зираа) мѣсто отъ Катерина Недова Атамова за 13600 гроша съ съсѣди: училището (мехтеби мезкюръ), Д. Недовъ Михайловъ. Симеонъ Манъковъ Атамовъ, Г. Кирдогеръ Атамовъ и пжтъ.

Въ акта се говори, че между съседитъ на купеното мѣсто е „училището“. Това показва че въпросното мѣсто не е първо, но второ (гл. забѣл. 5).

Въл. на Ред.

⁴⁾ Споредъ счетоводната книга, която се намира въ варненската митрополия; тя съдържа пожертвуванията за българското училище отъ 1860 до 1866 г. Тя носи надсловъ: *Книга съдържаща помощъ за подържаніето на Българското общо народно училище Варненско и смѣтки колкото се отнасятъ за нею. Варна 19-ю августъ 1860 г.* Подъ този надписъ е ударенъ печата на българската училища община (гл. обр. 1).

увателитѣ личатъ: Р. х. Мавридовъ (Шумненецъ) 100 лева, Стоянчо х. Ивановъ 100 лв., Братия Георгиевичъ 100 лв., Казанлъ Стойко Влаювъ 100 лв., Хр. Т. Груевъ 50 лв., Спасъ Димитровъ (Шумненецъ) 20 лв., Х. Стаматовъ Желѣзковъ Сидеровъ (сарафинъ) 100 лв., Д. Х. Тюлевъ и К. Михайловъ 60 лв., Ив. Хр. Поповъ 40 лв. и др.

До 1-й юли 1861 г. се събиратъ доброволни помощи отъ Варна и другагѣ на сума 2718 л. Годината сключена съ недостигъ 1553 л.

Прѣзъ *втората учебна* 1861/62 г. за учителъ остана пакъ К. Арабаджиевъ съ заплата 540 л. и училището се помѣщавало все въ кжщата на Балтаджи Пейка, взета подъ наемъ за 574 л. годишно. Купило се още едно мѣсто за 3154 л.⁵⁾ до купеното прѣди година, слѣдъ което върху тия мѣста се почнало и построяване на двуетажно училищно здание (днешната черква св. Архангелъ Михаилъ), та разхода на българската училищна община отъ началото на юлия 1861 год. до юлия 1862 г. възлиза на 18689 л. За покриване на тоя разходъ продължавало се събиране на помощи. Хр. Поповичъ билъ изпратенъ съ прѣпоръчителни писма отъ варненската училищна община до познати български търговски кжщи въ Румжния и Русия да събира помощи за варненското училище. За сжщата цѣль били отправени писма и до нѣкои градски общини въ България. Свещеникъ К. Джновски и свещ. Хр. Стефчевъ отъ Габрово събирали помощи въ храна въ селата на варненския и шуменския санджаци (окрѣзи).

По значителни външни помощи, забѣлѣзани въ счетоводната книга, сж слѣднитѣ: на 30-и Май 1862 г. П. Беронъ внесълъ чрѣзъ Бакалоглу въ Букурещъ 228 л., на 1-и Май

⁵⁾ Види се, че мѣстото е било купено на името на Кюркчи К. Димитровъ за който споменува свещ. К. Джновски. Прѣзъ 1874 г. (?) било купено още едно мѣсто, а именно това гдѣто е сега портата за черковния дворъ откъмъ улицата 27 юли. Това мѣсто било купено за 3600 л. отъ гагаузка Гаргеса на името на Иванъ Кехая Балабанъ (Котленецъ). Паритѣ за купуването били събрани въ едно засъждане на варненскитѣ българи, на което прѣдседателствувалъ извѣстниятъ нашъ еднородецъ Велико Христовъ (отъ с. Недѣлковци въ Еленско; заселенъ въ Варна отъ 1868 г.).

Малка часть отъ двора, гдѣто е сега камбанарията (близу до портата) е била купена слѣдъ освобождението за ок. 400 л. отъ нѣкой си Купили-олу.

внесени отъ Котелъ чрѣзъ руския консулъ А. Рачински 141 л., на 7-й Май отъ Ески Джумая 104 л., на 27-й Юни отъ Добричъ 184 л. и на 3 Априлъ е записано: „добры людіе: двѣсти девяностъ едно бѣло, става грошей 6402“. Тая помощъ е внесена лично отъ консула Рачински. Най-голѣма помощъ обаче за варненското бѣлгарско училище е далъ варненски гражданинъ и пламененъ родолюбецъ Хаджи Стаматъ Сидеревъ. Въ счетоводната книга е записано на 30 Юли 1861 г., тѣй: „Втори даръ на родолюбивиятъ г-нъ Хаджи Стаматъ Сидеревъ, родомъ отъ Ряховица 13750 гроша (т. е. 2750 лева“).

На 20 Юни 1862 г. сж записани помощи на Е. Рейзеръ, пруски консулъ 40 л., братия Дадески (Тедески), австрофренски консули 40 л. и Е. Тори, австрийски параходенъ агентъ 40 л.

За издрѣжката на училището варненскитѣ бѣлгари търговци сж давали *комисионска правдина*. Отбѣлѣжени сж 200 л. правдина отъ братия Георгиевичъ и 112 л. отъ Р. Х. П. Мавридовъ (отъ 1-й Януари 1862 г. до 21 Юний).

Така пожертвуванията отъ 2718 л. отъ 1-й Юли 1861 г. възлизатъ на 11126 л. отъ 1-й Септември 1862 г. Недостигъ 11827 л. срѣщу разхода до сжщото врѣме.

Прѣзъ *третята* 1862/63 учебна година за учителъ освѣнъ К. Т. Арабаджиевъ билъ условенъ съ заплата 1000 л. Сава Ил. Доброплодни отъ Сливенъ. Числото на ученицитѣ споредъ С. Георгиевичъ, било тогава около 45 момчета и 25 момичета. Нѣма положителни свѣденія каква сума е изразходвана за издържане училището прѣзъ тая учебна година. Въ счетоводната книга има само копие отъ общия балансъ на училищнитѣ приходи и разходи отъ 1860 г. до 1865 г., дѣто се споменува само, че разноскаитѣ за училището отъ 10-й Юний 1862 г. до 3-й Мартъ 1865 г. били 11712 л.; ала каква именно частъ отъ тая сума се пада за 1862/63 учебна година остава неизвѣстно.

Събирането на помощи за училището се продължавало. Тия помощи, отъ 11126 л. въ Септември 1862 г. възлѣзли на 13408 л. до Септември 1863 год.

Прѣзъ четвъртата 1863/64 уч. година останалъ за учи-

тель пакъ Доброплодни съ сжщата заплата 1000 л.¹⁾. Тая година той отворилъ и първи класъ. Данни обаче за ученицитъ и програмата на училището липсватъ.

Доброволнитъ помощи отъ 11126 л. въ септември 1864 г. отъ внесенитъ прѣзъ това врѣме помощи по-значителни сж: помощта отъ българската община въ гр. Тулча въ размѣръ 596 л. (пратена на 31 януари 1864 г.), помощта отъ цариградската българска община на 10-й юли 1864 г. — 637 л. и внесенитъ на 17 мартъ сжщата година 50 турски лири отъ майоръ Мита Анастасиевичъ ²⁾).

Прѣзъ *петата 1864/65 уч. година* учителъ билъ пакъ Доброплодни съ 1080 л. заплата. Той отворилъ и втори класъ. Въ началото на тая година билъ повиканъ отъ Ески Джумая и Славейковъ; той дошелъ и учителствувалъ въ Варна около два мѣсеца, слѣдъ което заминалъ за Цариградъ за редактиране българския прѣводъ на библията ³⁾. Къмъ края на годината се явява като помощникъ учителъ съ Доброплодни и нѣкой си Руско; за него се споменува въ счетоводната книга само толкова, че на 31 мартъ 1865 г. му се платило за учителствуване 152 л. Прѣзъ тая учебна година се взела подъ наемъ за училищното помѣщение и кжщата на Балтаджи Пейка, защото прѣзъ 1865 г. долниятъ етажъ на българското училище билъ прѣвърнатъ въ черква.

Вѣсти за уредбата на училището, за числото на ученицитъ въ основното и двукласно училище и за разхода на училището липсватъ.

¹⁾ Нѣкои гагаузи и гърци наклеветили учителя Доброплодни че учебницитъ по които прѣподавалъ имали бунтовническо съдържание, за което властта единъ день прибрала прѣподаванитъ въ училището учебници и ги изпратила въ Цариградъ (Г. Димитровъ. Княж. България I. стр. 241).

²⁾ Майорътъ билъ по народностъ сърбинъ, живѣлъ въ Румжния, гдѣто се е занимавалъ съ прѣкупуване на каменна соль и прѣпродаването ѝ въ България. Прѣзъ 1863 г. той отивалъ за Цариградъ прѣзъ Варна и по причина, че морето било силно развълнувано, останалъ нѣколко дни въ Варна. С. Георгиевитъ го завежда въ българското училище и му разправилъ за нищожнитъ срѣдства по издржката му. Майорътъ се обѣщалъ, че като се върне въ Румжния ще прати нѣкаква помощ за училището което е и извършилъ като е изпратилъ горната сума.

³⁾ Свещ. К. Джновски казва, че Славейковъ билъ условенъ по че не е учителствувалъ въ Варна. Вмѣсто него билъ повиканъ Петръ Попъ Димовъ отъ В. Търново.

За да може да се състави обаче едно какво-годѣ понятие за разхода на училището, ще приведемъ тука цѣлата изразходвана сума за него отъ 1860 г. до 20 юли 1865 г. споредъ общия балансъ отбѣлѣзанъ въ счетоводната книга (II).

Ето сумитѣ що сж изразходвани:

1) събраната помощъ споредъ счетоводната книга	18154 л.
2) Вzeti отъ <i>Добри Войниковъ</i> съ лихва	4000 л.
3) „ „ <i>Терзи Тодоръ</i> „ „	1600 л.
4) „ „ <i>Д. Д. Павловъ</i> безъ „	600 л.
5) „ „ <i>Господинъ х. Ивановъ</i> безъ лихва	2040 л.
6) „ „ <i>Братия Георгиевичъ</i> „ „	1224 л.
7) „ „ <i>Братия Бѣрневи</i> „ „	510 л.
8) „ „ <i>Братия х. Попови</i> „ „	1020 л.
9) „ „ <i>Вел. Христовъ</i> „ „	612 л.
10) „ „ <i>Р. х. П. Мавридовъ</i> „ „	408 л.
11) „ „ <i>х. Стам. Сидеровъ</i> „ „	1076 л.
12) „ „ <i>К. Димитровъ</i> „ „	408 л.
13) „ „ <i>К. Михайловъ</i> „ „	1020 л.
14) „ „ <i>Иос. Стояновъ</i> „ „	612 л.
15) „ „ <i>Стоянъ Абаджи</i> „ „	204 л.
16) „ „ <i>В. И. Поповъ</i> (Разградъ) „ „	204 л.
17) „ „ <i>Хр. Поповичъ</i> „ „ „	1000 л.
18) „ „ <i>Креспи</i> съ лихва	1205 л.
19) Вzeti сирашки пари съ лихва	180 л.
Всичко	36077 л.

Срѣщу цѣлия този разходъ единственъ приходъ е само събраната помощъ въ размѣръ 18154 л., слѣдва, че училището отъ 1860 г. до 20 юли 1865 г. е имало дългъ 17823 лева. Споредъ счетоводната книга (II) дългътъ къмъ външнитѣ заемачи и къмъ Креспи и сирачетата е издълженъ прѣзъ слѣдващитѣ години, ала къмъ повечето отъ мѣстнитѣ заемачи тоя дългъ и до днешенъ день стои отворенъ. Обаче, споредъ думитѣ на нѣкои отъ заемачитѣ, тѣ наскоро прѣстанали да го дирятъ, като видѣли, че нѣма отъ гдѣ да имъ се изплати.

Спомени на единъ гражданинъ.

Съобщава Щ. К. Патриковъ.

Бѣхъ ученикъ въ първото българско училище, находяще се въ кжщата на Балтаджи Пейка ¹⁾, въ „Вароглу махлеси“ до Ченгене-пазаръ (сега площадъ екзархъ Иосифъ I-й). Кжщата събориха прѣзъ 1908 г. по урегулирането на площада. Учителтъ ни се казваше Костадинъ Арабаджиевъ. Четяхме старовръмененъ букваръ и урокътъ ни бѣше: оксия, iso, вария, камора, кратка, звателица, титла, советитла, апострофъ, кавика, иерокъ, запитая, двоеточие, точка, въпросителна, удивителна и вмѣстителна. Този урокъ помня и до сега.

Прѣзъ 1862 г. се построи ново училище ²⁾, на което се тури табела съ български и френски надписъ: „Българско Централно Училище“. Въ долния етажъ на училището имаше двѣ стаи, въ едната отъ които учеха ученички (въ източната) и въ другата — ученици ³⁾.

Прѣзъ 1865 г. варненскитѣ българи, около 30 сѣмѣйства, сж рѣшили да откриятъ българска черква въ долния етажъ на училището. Въ този день, когато приготвяваха училището за черква, прѣмѣстиха ни отъ долния етажъ въ горния, гдѣто се учиха класнитѣ ученици. На 14 февруари отецъ Джновски се наелъ да извърши службата на матерния ни езикъ и да изговори думитѣ „Господи помилуй“. И така българитѣ устояли на всѣкакви прѣпятствия и мжнотии и благодарение на тогавашния управителъ Абдулъ Рахманъ Паша, който като видѣлъ оживлението на българитѣ и тѣхнитѣ законни искания, взелъ ги подъ своя защита, и не е допусналъ на никого да се подиграе съ светинята имъ.

На великата сжбота излѣзохме всички черковници съ распятието и кръстътъ за да обиколимъ по варненския обичай нѣкои отъ улицитѣ на града. Излѣзохме прѣзъ глухата уличка ⁴⁾, що излиза къмъ сегашната улица Царъ Борисъ и

¹⁾ Гл. плана на гр. Варна подъ № 61 въ Извѣстията на археологич. дружество. П. Варна, 1909, стр. 70.

²⁾ Гл. № 1 въ сжщитѣ извѣстия.

³⁾ Въ една отъ стантѣ имаше особенъ чинъ, пълненъ съ пѣськъ; по него дѣцата пишаха съ прѣстъ.

⁴⁾ Гл. плана на града Варна.

минахме край кжщитѣ на хаджи Стаматъ и Каржнлж къмъ улицата „Кале бою“ (сегашенъ булевардъ Фердинандъ), отсамъ Демирли Капусу⁴⁾. На калето, край което минахме, се качиха гагаузи и почнаха да викатъ: Юха!! Ибря!! *ешекъ булгарларъ* (магарета българи) и още много други неприлични думи. Слѣдъ това почнаха да хвърлятъ камъни надъ нашитѣ глави и на кръста; счупиха му едната страна (ржката на Ис. Христа). Тогава свещеникъ Константинъ Д., като се обърна къмъ насъ, дигна кръста, който бѣше на ржката му и каза: „Не бойте се благочестиви християни, вървете напредъ до като кръста е съ насъ“. Въ това врѣме майка ми взе сестра ми и я скри подъ кожуха си. Гагаузитѣ, слѣдъ като извършиха това злодѣяние казваха, че това не е грѣхъ, че тѣ счупили българския кръстъ, защото той не билъ християнски. Тѣ публично говорѣха изъ града че черквата ни е дамъ (ахъръ). Тѣзи неприлични думи тѣ говориха до освобождението ни⁵⁾.

Прѣзъ сжщата 1865 г. гагаузитѣ заблудили тогавашната турска власть, като казали, че въ едно и сжщо мѣсто черковния законъ не позволявалъ да се хвърлятъ два кръста, та затова принудиха насъ българи да хвърлимъ кръста въ най-мръсното мѣсто, а именно подъ дола, гдѣто е въ морската градина цвѣтарницата и моста. Тогава въ дола имаше скотобойна⁶⁾. Като се хвърлилъ кръста въ морето, никой не желалъ да го улови, защото идящитѣ мръсотии и кръвъ отъ скотобойната умърсили морето. Тогава азъ, С. Николовъ, Х. Николовъ и още двама-трима влѣзохме въ морето за да уловимъ кръста.

⁴⁾ Гл. плана подъ № 6 въ Извѣстията (стр. 48 и 71).

⁵⁾ Гагаузитѣ сж вършили по-голѣми безобразия и отъ самитѣ гърци. На 12 декември 1860 г. въ гагаузкото село Хасанъ Факж, облекли едно магаре съ черенъ платъ, разводжали го изъ улицитѣ, подигравали се съ него и казвали, че това билъ български владика.

По примѣра на гагаузитѣ, прѣзъ 1864 г., като се връщали светогорцитѣ и жителитѣ на с. Карахюсеинъ (Варненско) облекли едно магаре съ черенъ платъ, турили на главата му калимъвка, разводжали го изъ селото и викали: „будуръ булгарларжнъ патрика“. Послѣ го качили по стълби въ кафенето на Коста чорбаджи, отъ гдѣто магарето хвърлилъ долу нѣкой си Дели Стойно Геновъ, който се възмутилъ отъ тази безчестна подигравка на карахюсеинскитѣ гърци (гл. Г. Димитровъ. Княж. България, I, стр. 242 и Р. И. Блъсковъ въ „Зюмбюль цвѣте“. Варна, 1882, стр. 30).

⁶⁾ Гл. № 57 въ плана на гр. Варна (въ „Извѣстията на Археологическото Дружество въ Варна“, 1909. стр. 59 и 60).

Прѣзъ сжщата година умрѣ единъ българинъ роднина на Топалъ хаджи Данилъ. Тогава нѣмало гробища вънъ отъ града ⁷⁾. Гърцитѣ и гагаузитѣ погребваха своитѣ въ двороветѣ на църквитѣ. Ний бѣхме тогава принудени да погребемъ починалия въ двора на гръцката черква „св. Георги“. Щомъ пристигнахме съ свещеника на пѣтнитѣ врата на тая църква яви се нѣкой си Андонъ Ивановъ Есекчили, гавазинъ на гръцкия владика, съ една дебела тояга. Той заяви, че е забранено за нехристиянски попъ да влезе въ християнската църква и не го пусна. Зеха умрѣлия въ двора на църквата и го погребваха съ гръцки попове ⁸⁾.

⁷⁾ Прѣзъ 1865 г. турцитѣ дали мѣсто на българитѣ за гробища, срѣщу гръцкитѣ (задъ морската градина). Половината отъ мѣстото за насъ, а половината за арменцитѣ.

⁸⁾ Прѣзъ 1861 г. умрѣлъ нѣкой си търновечъ Янко Ракжджията; българитѣ го занесли въ църквата. Гагаузитѣ грабнали мъртвеца и прогонили българитѣ. (Г. Димитровъ. Княжество България, I, стр. 241).

